

(Ծ) Արեգուն : (Գ) Միայ յերկոթառան կենդանակերպայի :

տահեցաւ յունվարի 2-14ին, և ինչ զգուշու-
թեամբ խնդրեցինք իրեն գործակցութիւնը, որ
պէտքը չըլլայ թէ կարծուինք թէ ճշունմը ը-
նել կուզեմք: Ս'եր ամեն նամակները ապացոյց
մը են վստահութեանը զոր ունիմք Նիգղիոյ մը
տեղմութեանը վրայ և մեր զինումը կը ցուցնեն
իւր ազատ առաջարկութեանը վրայ փասն նոր
կարգադրութեան մը՝ քաղաքական փոխադարձ
նաց ընթացքը հսկելու համար: Թէպէտ Գ-
րաց բանակին անձնանուէր զգացմանց ջերմե-
ռանդ յայտարարութեանցը մէջ, որ հրատա-
րակուեցան պաշտօնական լրագրոյն միջոցաւ,
այնպիսի խօսքեր գտնուեցան, որոնք վերոյիշեալ
զգացմունքէն տարբեր երևցան Նիգղիոյ մէջ,
սակայն որովհետեւ բոլորովին հակառակ են Գաղ-
ղիոյ կառավարութեան նամակացը զորս յուզա-
կեց Նիգղիոյ կառավարութեանը, ուստի Ս'եր
Թեօփին մէջ հրատարակուիլը ուրիշ բան չնշանա-
կէր բայց միայն անուշադրութիւնն որ, պատ-
ճառեալ նոյն ուղեբաններուն բազմութենէն:
Կայսրը կը պատուիրէ ձեզ զորս ցելու Վերքնորն
լրտին թէ շատ կը ցաւի այս եղած անուշա-
դրութեանը վրայ:

Քիչանոթութիւն կուտամ ձեզ առաջիկայ պաշ-
տօնական նամակս հաղորդելու արտաքին գոր-
ծոց պաշտօնէին:

— Ընտնեն կը գրեն:
Քաղաքական փոխտեսականաց խնդրոյն վրայ
գաղղիական լրագրութեանց Նիգղիոյ գէմ հրա-
տարակած յօդուածոց խտուածիւնը իւր գառն
պտուղը շուտով յառաջ բերու: Ըստ որում
ուրիշ բանի չձառայեց բայց միայն միտերը
գրգռելու՝ և զայրացնելու ու աւելի գիտարա-
մատոյց ընելու զանոնք զինումներու, զորս կը
նային ձեռք բերել թէ աւելի չափաւորութիւն
և առանց սպառնալի խօսքերով խնդրած ըլլային:
Օւր տեղը կուզեն հաստատել թէ կայսրը մե-
ծապէս կը ցաւի այս տմարդի յարձակմանց վրայ
որ եղան ընդդէմ: Բարեկամ ժողովուրդեան մը,
զուր տեղը աշխատեցան պատրուակելու զհրա-
տարակութիւնն Ս'եր Թեօփին մէջ զորաց բանակին
ուղեբաններուն՝ այնպիսի անպատշաճ իրաւունք-
ներով, որոց հաւատ ընծայելու համար պէտք
է որ ամենեւին անտեղեակ ըլլամք Վաղղիոյ լրա-
գրութեանց այժմեան կայսրութեանը: Ս'եր
ուղեցին արդարացնել այս հրատարակութիւնը՝
յառաջ բերելով թէ Ս'եր Թեօփին ոչ պաշտօնա-
կան մասին մէջ գրուած է, հետեւաբար կառա-
վարութեան գաղափարներէն գրառան հստա-

Ս'անգաղ վարել, որայ կապել բազմահունձ:
Եւ ի մարմանդս այգետանուոյն ցանգապատ
Պաք պատանեաց կողմի բարձեալ և սուպատ,
Վիտիւսեայ յարեան արնիոյն քաջողկոյդ
Օանուշարարն ըզլը քամեն նորամուդ:
Ս'արդ է այս վայր արձակատար աշխարհին,
Օոր բնակութեան տուն ժառանգեաց բազմաբնի-
ն:

Յայն ես դարձեալ յաշխարհ դառնամ
յարեզգէմ,
Վարձեալ սահման զայն ճահագրել ախորժեմ,
Իւր Յօղկերտ, և գէմ նըմին Փառախոտ
Շէք վաղեմիք հիմնեալք լերին ի ստորոտ,
Նախնայն պանծան մեր Վասնեայ գործք ձեռնի,
Գործք աստուորք, թէ և զարդիս չերեն:

Նիգ ամպամբձ ձիգ սեպանայ լեռնըն մեծ
Իբր անարդիլ ըսկայիրան ահնկեց:
Ս'ասիս՝ սըմս, փարազն այն սեգ Նահապետ
Յիւր յաւերժեան ի յիշատակ անուն եգ:

Նիգ տալին, ուր զօշ Վարդահիւն և վաւաշ
Հէտ յարեէն հատ մեր զՎրայն գեղահրաշ:
Օի այս Տիկին (զորքէ զորոյցն համբաւ տայ)
Վեղաղունեան ծնունդ լինել Վերկետեայ)
Ս'ինչ, զՎրայն գեղայն չըքեալ լրտեր բան,
Ի մարտին բաց ջերանէր Վարդիկան:
Վհ, հիբացեալ իբր ուշաթափ և շամբուշ
Իանդադուշեայ, ոչ հանդարտէր, չունէր ժոյժ:
Ինուն էր նըմա առ ի սիրոյն (Վերք յայրատ),
Վամ քան ըզգամ անծուկն յորդէր խանդակաթ:

Ս'ամսիս: Ս'Շապիւր:

Թեամբը չէ եղած: Դարձեալ կըսեն թէ յիշեալ
ուղեբաններ ամենն ին պիտի չհրատարակուէին,
եթէ նոյն օրը նիւթոց պակսութիւն չըլլար:
Սակայն չմտածեցին թէ չէին կրնար մերժել,
զինի հրատարակելու զորաց բանակին միւս ու-
ղեբաններ, առանց բացառութեան: Ս'երտի ա-
ւելի աղէկ էր բան մը չստիլ այս գէպքին
վրայ: Բան թէ այսպիսի անհիմն պատճառնե-
րով աշխատիլ արդարացնելու զայն:

— Ս'եր նախընթաց յօդուածներէն կը տես-
նուի որ Վաղղիոյ կառավարութիւնը կը խնդրէ
Նիգղիոյ կառավարութեանէն որ իւր օրինացը մէջ
փոփոխութիւն ընէ կամ նոր կարգադրութիւն
մը հաստատէ զսպելու համար քաղաքական փա-
խտականաց ծածուկ գաւառներու թիւները,
զորս Եպիսկոպոսութեամբ կը պատրաստեն Նիգղիոյ
մէջ և կ'աշխատին ի գործ դնելու ընդդէմ
Գաղղիացւոց կայսր:

Թէպէտ Ս'երն Վրտանիոյ կառավարու-
թիւնը յօժարամիտ յանձնառու եղած է Վաղ-
ղիոյ այս խնդրը ի գործ դնելու, սակայն բար-
ւաճելի անգամաց մէջ շատերը կը ցանկան ին
որ զանազան պատճառներով գիտարութիւններ
կը ցուցնեն, և անգղիացի ժողովուրդը, ինչպէս
վերը տեսնուեցաւ, զայրացեալ է Վաղղիոյ
լրագրաց դէմ, անոնց հրատարակած սատիւր և
սպառնալի գրուածոցը համար:

Ս'երն Ս'եր լրագրող, որ ըստ Վերքնորն
նին բերանն է, այսպէս կը գրէ այս գիտար
խնդրոյն վրայ:

«Նիգղիոյ օրինաց փոփոխութիւն մը ընելը,
երբ որ պակասորդ մը մնացած է, այնպիսի պար-
տաւորութիւն մըն է զոր օրինադրութիւնը չի կրնար
մերժել: Օրինաց անբաւականութիւնը յայտ-
նապէս հաստատուեցաւ ի մասին ապանութեան
գարշէն ուրիշ: ուստի կառավարութիւնը կը
փութայ կարգադրել այս զանցառութիւնը, զոր
չէր կրնար գուշակել: Փասնը ոչ Ս'երն Վրտանի-
ոյն թաղումէն թը և ոչ անգղիացի ժողովուր-
դը չէին կրնար յառաջանալ եւ թաղել թէ կա-
րելի է այնպիսի ուղեբանութիւն մը, զոր Վի-
տիւն, Օրտիւն և իրենց եղբայրներ ընկերները
մօտեւ գործեցին»:

Հալէպէն յունվարի 30 ամսաթուով կը գրեն
«Հաւաք սրտիւ կը ձանուցանեմք թէ քաղա-
քիս առաջնորդ տէր Նիկողայոս եպիսկոպոսը,
որ Ս'եր փանուց միաբան էր, ամսոյն 19ին պա-
պական կրօնը ընդունեցաւ հանդերձ քանի մը

Յայգ և ցերեկ (իբրու զի իւր անձին չէր)
Ի գեղձ տաղեան Ս'երականին դանդաշէր:
Եւ պարգեւացի ըղերձանօք գամադամ
Ս'երահրուէր յըզեր նըմա զայս պատգամ:
«Եւ ի Վրտանէ, ասէր, ի մեծս յայս քաղաք,
Եւ զՎրտանոց չըքեղ ընդ իս կալ ըզթագ:
Տիրան համակ սրոց Վրտան տիրանայր:
Վեղ և արժան փճակեցայց ես եղար»:

Ս'եր Վամբ շատ տարփանքն անժոյժ մը լըն-
ի նոյն նա ցանգ ընդէր ցնորէր իբր ի բուն:
Ս'երնայր անձկով ժամ ի ժամ յըզձալին
Բզտազ բոցոյն շիւղացանել զաղուային:
Ս'երտի յաւել յաղգ աղգ կահուց կարասիս
Օարդապաճնձ նոր հանդերձել զՎրտանիս:
Եւ զսկի ձեմ ձեղուն յարկին գըմբէթարդ:
Տիւ պարտեալ գոգ զՎրտանեայն ջահազարդ,
Վըրքնայն անդ տայ յարդարել սըրսկապան
Լըցեալ համակ յանուշանոյշ ի բուրեան:
Իւր գորգ ծաղկեայ, չուրջ և սընդան նըկարէն
Օարմանազան ի յերփն ի գոյն փողփողէն:
Տախտ կայ ոսկի, կայ և եպեակ ոսկեհուռ,
Համբուն և փառ յառակն առնու փարդափիւռ:
Եւ ինքն անդէն պըճնեալ Վըջայն ի հանդերձ:
Ի զըտփին յարկին բազմէր վերմբէր:
Չըքնաղ նորայն շողար յուրան և ի լանջ
Վայո ընդ մանեակ ակամբ յեռեալ հիւսքանջ:
Հանգ և նախընթաց նըմա կային ի սպասու:
Վեղայօրէն ըստ խորթութեայ տարազու:
Իր զի շեւայր յոյժ խաղամուծ ի յոգին,
Օրտեր ծըմէր և քանքարտայր կաթոգին:
Իր և դարձեալ զի լըջմըտեալ յաղակարծ:
Օրտ արմանայր, դարձնայր ի խանգ նորարծարծ

հարիւր ժողովուրդով, և մեծ պաշտպանութիւն
ու մարդասիրական ընդունելութիւն գտաւ Հա-
լէպի Գաղղիոյ հիւպատոսէն և բոլոր լատինացի
եկեղեցականներէն:

«Ս'եր կրօնափոխութեան պատճառը՝ արտու-
ման հրովարտակը եղաւ, զոր կոտորանք նուազ-
ոյ արբաղան Վարդարաք, ըստ խնդրոյ Ս'երու
կաթուղեկոսին, Վարձարադոյն Վրտան առնելով
յուզորկեց ի Հալէպ: Նիշեալ հրովարտակին
համեմատ, Նիկողայոս եպիսկոպոսը կ'եստրիա
պիտի քշուէր, բայց անկա փութացաւ որա-
պական կրօնը ընդունելու: ուստի փոխանակ
կ'եստրիա երթաւ, ընդարձակ և պատուական
տուն մը դնաց, զոր Գաղղիոյ հիւպատոսը տուաւ
անոր ի բնակութիւն»:

Վայժմ աղգային այս գիտարդ գէպքին
վրայ: Երկու հակառակորդ կողմէն բաւական
տեղեկութիւններ չունենալով, չէմք կրնար խոր-
հրդածութիւն մը ընել և մեր կարծիքը յայտնել:
սակայն տարակոյս չկայ որ այսպիսի պարագայից
մէջ, երկուց չարեաց փոքրագոյնը ընտրելով,
համբերութիւն ընելը և խոհեմութիւն բանե-
ցնելը անհրաժեշտ պարտաւորութիւն մըն է
Վրտան հոգեւոր և աշխարհական զխաւորաց,
որոց ձեռքը յանձնուած է աղգային ընդհանուր
կամ ժառանգական կառավարութիւնը:

Ս'երոյ է որ այս կառավարութիւնը խիստ
գիտար եղաւ և երթալով ևս առաւել կը
գիտարանայ ի պատճառս պակասութեան սի-
րայ, միաբանութեան և իրարու ներդոմաութե-
անց մէջ: Եւ ըստորում ուր որ սէր չիայ, Վր-
տան աշխատեղ չէ, հետեւաբար առանց Ս'երու
ծոյ օգնականութեան եղած կառավարութեան
և կարգադրութեան անշուշտ անկարգութիւն
ներ կը ծագին: Ս'երն ընելու է ուրեմն այս ցա-
ւալի կայսրութեան առաջը առնելու համար:
Վայժմ, ըստ մեր կարծեաց, ուրիշ ձար մը չու-
նիմք, բայց միայն ջերմեռանդ սրտիւ և ար-
տասուալից պաղատանօք աղաչել զՎրտան,
որպէսզի իւր երկնային ուղարմութիւնը չըրկտու-
նէ աղայիլ սէրը և միաբանութիւնը յուզարկե-
մեր գիտարդ աղգին, որուն վրայ՝ լուսաւորեալ
գարսիս պահանջած յառաջող խնդրութիւնը և բա-
րեկարգութիւնը չէմք տեսնել ամենն ին, և թէ
առանց ինքզինքնիս խաբել ուղեւ, անաշու-
ռապէս քննութեան առնելու ըլլամք աղգային
ընդհանուր և մասնաւոր կայսրութիւնը:

— Վրաջայ նախընթաց թեւոյն մէջ, կոտորան
դնուպոսոյ Նիկողայոյ աղգին քաղաքապետական

Կայր ալէտանջ մըտացն ի ծուփ և ի հոգ:
«Հաճի Վրայն... Վրայն, ասէր, գայ արդեօք:
Կամ թէ բընաւ (որպէս արդէն ես խիթամ)
Վըժկամակեալ ըստունկանէ՞ զիմ պատգամ:
Եւ ինչ փառքս այս... զի՛նչ ի փառքս
ինձ օգուտ»:

Երբ յոր տարփում չուժեմ լինել գամագիւտ:
Ս'երն իսկ սապէս տակաւ յանձն տաղտապէր,
Օրոյց Հրեշտակն զՏարփաւոյն զայս եբեր:
«Վրայն, ասէր, այն անձնագէղն անըման,
Իրտատարդն այն քաջաւայր՝ Վրտան,
Ս'երով անքակ յիւրին կապեալ ի Վրտարդայն,
Ի նոյն ի կայսր կողաբողին պիկդ իսկ կայ:
Ս'երտի բանից զոր խօսեցայ կարգաւ ես՝
Նա պատախիտն չէտ գէթ բանիւ կէս ի կէս:
Վահ կայ նորա հայրենատու և աշխարհ,
Օրը իրաւ սմբ պայադատն տիրաբար:
Ինչե՞ աղանց, որպէս իշխէր և հայր իւր,
Եւ իշխեցեալք պաշտօն տանին մըտադիւր:
Վաղաքիւնեար ունի հարուստ և հաստատ,
Ս'երն գեօղեան և անդաստան և շին շատ:
Ս'երն Վրտան իր նիստ է նորա Վրքանեան,
Իւր կայ կանգուն և սիւնադարդն ապարան:
Նիգ ես տկեայ տեսի զանթօս համակ ձոյլ,
Եւ դարձաթի կազմած դարդուց բազմահոյլ:
Չըքնաղ յոյժ ես հանդերձանքն անդ մեծապատ,
Ինչ մի երբէք որ պիտոյն է՝ չէ՛ սրկատ:
Թէպէտ և չուք Նիկողայն գահու չըք նորա,
Իայց և Վրայն մը բընաւ բարձի չըք ցանկայ:
Ս'երն նաւ (չասեմ)՝ կարի յոգնաթիւ:
Ս'անկտի վառեալ կարմ և պատրաստ ի կըռիւ:

Ս'Անուն կնոն Արայն:

ընթացքը պատմելով հարցուն կայսեր գեղեցիկ
զած եղևունագործութեան պարագային մէջ, կը
ցաւէինք որ նոյնպիսի յայտարարութիւն մըն
ալ Հայոց ազգին կողմանէ չէ եղած նոյն մայրա-
քաղաքին մէջ: Աւրախ սրտիւ կըլսեմք այժմ որ
այս զանցառութիւնը կարգադրէր է Փարիզի
Հայկազեան՝ արժարանը, քանզի ազգին կողմանէ
խնդակցութեան յատուկ ուղերձ մը գրելով,
վեհափառ կայսեր մատուցելու քաժամանա-
կին: Այս ազգասիրական արթունքն ընթացքը
անշուշտ պատիւ կընէ յիշեալ ազգային գպրու-
ցին բարեկարգ կառավարութեանը:

—Փարիզի իշխան լրագրոյն մէջ երկար յօդուած
մը հրատարակուած է Սոքրատի Հայոց քա-
ղաքական իրաւունքները պաշտպանելու համար:
Այս յօդուածէն, (որ Սոքրատի Հայոց իշխան-
տեմբերի ամսագրին մէջ հրատարակուած է
հայերէն և գաղղիերէն) հետեւեալ ուշադրու-
թեան արժանի կտորը կուզեմք հաղորդել մեր
յարգելի ընթերցողացը:

«Նոյն իսկ ի Վաղարշ, Փարիզու մէջ, ուր
(Հայերը) երկու վարժարան հաստատել են, չեն
կրնար հանգիստ ունենալ (հռոմէական) եկեղե-
ցականաց հաղթանքներուն պատճառաւ, վասն
զի վարժարաններուն վրայ կընախանձին և ամեն
ջանը կընեն անոնց մէջ շփոթութիւն ձգելով
վհատեցունել՝ երբոր չեն համարձակիր յայտ-
նապէս անոնց վնասել»:

—Ետևիցէն գովութիւններ և շնորհակալու-
թիւններ կըգրեն մեզ ի մասին Օ. Կանայի օգու-
հաճի իշխան և հաճի Սթրասթի ազնուականաց
որովք երեւելի Նոյն վաճառականներ են յիշեալ
քաղաքին մէջ և շատ համակրութիւն ունին Հայոց
վրայ: Քանզի մամուլակ առ ժամանակ միւս բա-
րեբարութիւններ բրած են Վաղարշի սակաւա-
թիւ մեր համազգի եղբայր: որոց յառաջագի-
մութեան ալ միշտ փափաքող և նպաստամա-
տոյց են, որպիսի որ կարելի է:

Այս բարեխնամ անձինքը՝ քանի մը տարի
յառաջ Վալմիանէ ըսուած օթեմանին տեղը
ծախու առնելով, նոյն քաղաքին Հայոց ընծայել
են: Կարծեալ հինգ տարի յառաջ՝ Հայոց ե-
կեղեցւոյն շինութեանը պատճառ և օգնական
եղիւր են: Եւ մօտեւր իգիպտոս գտնուելով,
իրենց մարդասիրական թախանձանքը՝ հանգու-
ցեալ Սոքրատի ազգականներէն 150 լիւա-
տներ են, ու այս գումարով վերջիշեալ Վա-
լմիանէն կատարելապէս կընորոգեն այժմ ի
բնակութիւն Վաղարշի 10—15 հայազգի գեր-
դաստանաց:

Եւ այս քան մարտից յաղթանակաց պերճ և ճոխ՝
խաղաղութեան և շինութեան է սիրող:
Ի՞նչ ոչ լինի ընդարձակել զիւր սահման,
ի՞նչ և այլոց տայ յիւրայոցն ի կոխան:
Այլ է նորայն փոյթ՝ բարւոքել առ մարդիկ:
Բնութիւն և Հայր ըզնա կարգան երջանիկ:
Ճանայ ըզնա ի վայելուչ ձեռն նորոգ:
Երեւոյրդ եւ բոլորամբ պէս պէս և անդրեօք:
Կանգնէ ըզտուն խաղուց ի վարժ պատանեաց,
Քի մի ի լոյծ կեանս իշտացին վայրայած:
Երանց լաւաց յարգ զարմանին տայ և բարձ:
Օրում տաճէ ըզճարտարաց լիւրարձ:
Սրբութ ըզգանձս՝ հասարակաց ի յօգուտ,
Օգուտ տոնոյն գանձ համարեալ անկապուտ:
Օրինչ այլ տաճմ. շատ են նորայն, ու Տիկին,
Օգուտ ի պատմել մի մի հարուստ ժամք պիտին:
Չիք նրմա գուլ, զօրհանապաղ (հաւատա)
կամ առնէ ինչ և կամ այլոց առնէ տայ:
Յայգուէ միւն և ցերեկոյն խոր նա ինքնին
Տայ գանձն ի հոգ տընտեսութեան աշխարհին:
Ի՞նչ զուրուք նրմա լըսել ըզընդը,
Եւ զըրկելոյն իրաւ առնել օրինօք:
Ի՞նչ մարդիկ երթոյ մանկուտոյն ի զնին՝
կարգ տալ վարժից, և քաջութիւն վարժողին:
Ի՞նչ կողմաց երկրին կողմաց պարայած
Յայց ելանէ, և պահ կարգէ սահմանաց:
Ի՞նչ և ու առն առն ի գեղեցիկ ի բաժին
Ետևիցէն գեղեցիկ բաշխեալ դաշտային,
Ետևիցէն տայ պարգեօք նորանոր
Արց ըզնա ի մաճ ժըրեն և յարօր:
Այս նա առնէ առ տընկելոյ ի նոսրին

Յիշեալ մեծարգոյ վաճառականները Սոքրատ
գոյն Վրան արժանաւոր ծառայութիւններ ալ
ըրած ըլլալով, օգոտափառ Սոքրատ մօտեւր
բարեհաճէր է, չորրորդ աստիճանի Սոքրատի
նշանը յաղարկելու անոնց, ի վարձարութիւն
իրենց հաւատարիմ ծառայութեանցը:

Փարիզի իշխան լրագրոյն հետեւեալ
կերպիւ կըհամոզուէ Վաղարշ լրագրոյն մէկ ծան-
րակշիւ երկար յօդուածը ի մասին Հնդկաս-
տանի ընկերութեան կառավարութեանը:

«Վաղարշ լրագրոյն ծանրակշիւ յօդուածով մը
կաշխատի այսօր բացատրելու զնպատակը վիճա-
բանութեան որ Հնդկաստանի ընկերութեան
կուտակիցներէն և հակառակորդներէն պիտի
ծաղիլ մօտեւր բարբառէն ինչ և լրագրաց մէջ:
Վարժարանութիւն սկիզբէն ի վեր երկու տարբեր
գրութիւններ իրարու առջև դնուելոյն, ա-
ռաջինը՝ Հնդկաստանի ընկերութեան գրութիւն
է զոր լրատ Վաղարշի կողմացովն և երկրորդը՝
Հնդկաստան բնակող անգղիացի ժողովրդեան
գրութիւնն է:

«Ինկերութիւնը, թէ՛ ապստամբութեան յա-
ռաջ և թէ՛ յետոյ, միշտ աշխատեցաւ բնիկ
երկրացւոց համակրութիւնը շահելու և անոնց
հաւատարմութիւնը քաջալերելու, ամեն բան
զոհելով ի նպատակ անոնց նախապաշարմանը և
անոնց կրօնական գաղափարացը: Ասոր հակա-
ռակ, ընկերութիւնը այնպիսի պաղ փորձուիք
մը ունեցաւ Հնդկաստանի անգղիացի ժողովրդ-
դեան հետ, որ թշնամութեան շատ հեռու չէր:
Քանզի այս ժողովուրդը աւելի գիտեցաւ մը
սեպուած էր իրեն, քան թէ օգնութիւն մը:
Եւ ի բերանը որոշած էին արտաքսել Հնդկաս-
տանէն զՎաղարշիները, միւնոյն կերպիւ ինչ-
պէս որ Վաղարշն արտաքսեալ են: Ետևիցէն
սակար պայմաններով միայն ընդունեցան զանոնք
Հնդկաստանի մէջ, վերջապէս երկրացւոց աչաց
առջև հաստատուն պահելու համար անկողմնա-
պահութեան և հաւատարմութեան ոգւոյն համ-
բաւը զոր կըցանկային ձեռք բերել, աշխատե-
ցան բնիկ երկրացւոց հաւատարմութեան այն
անգղիացի բնակիչները, որոնք ընկերութեան
քաղաքական կառավարութեան ծառայութեանը
մէջ չէին գտնուէր:

«Ի վախճանի, Հնդկաստանի մէջ, միայն երկու
դաս բնակիչ կըգտնուէին, ընկերութեան գոր-
ծակալները՝ որ կառավարիչ գան էր, և հպա-
տակները՝ որոց կարգը գտնուէր է Վաղարշի
ընդ, Հնդկի և Վաղարշի ժողովրդոց հետ:

Իգիպտոս ի քիրտն հոգովստատակ արուեստին:
Որով և զիւր ունի գաշխարհ հանապաղ
կարեւորօք լըցեալ բարեօք անկաղ:
Կարճ ասացից, նորա կամայցն կամք են
Ի՞նչ լինէ՞ յաւուրս իւր՝ Վար նորել զսկիւն:
Ի՞նչ տեսնեն ըզնա ձեռն հրապարակ,
Չունեն մաղթանս, և օրհնութիւն տան նրադ:
«Օրհնեա, ասեն, օրհնեա, ու մեծ Վաղարշ
Հասարակաց մեր զայս Տեսուչ բարեբաստ:
Յերկարացի՝ կեանք լաւի առնս յամս յամայր:
Որ ուղղութեան հաստէ մեզ կարգս անհամար:
Առաքինեաց պատկեր է սա գեղեցիկ,
Ի՞նչ քաջութիւն հետեւանան պատանիք:
Սովաւ անշուշտ մեք և որ գան ըզհատ մեր՝
Երանաւէտ տեսցուք յերկրի լաւ օրեր»:

Սաղէս մեծին է փարեղի և փառու,
Եւ օր յօրէ ըզընդ զաղգին յաւելու:
Յոյց չէք ի նա սին պերճանաց, օ՛ն և օ՛ն,
Ի՞նչ և կընձիւն յահեղ ի գէմս բարձրայօն:
Այլ առ ամեն չափ հասակի՝ մարդամօտ:
Մատչի բարուք, չէ՛ և ումք անձանթ:
Սիրէ զաղգ իւր, պատուասիրէ, զեկն օտար:
Նոյն ի նոցունց սիրի և իւրն հաւատար:

Ինչ մեծնեալ իմ Վաղարշայն ի տափեր՝
Իբրեւ լուր առ թէ յԱրարոց զայ բանբեր,
Պատուէր առ ճոխուն արձակեաց քաղաքին՝
Ինչ առաջել, չուք ինձ գընել զարժանի:
Իշխանօրէն և ինքն ապա պատուեալ զիս,
Հանապաղօք ի ճաշ կոչէր և լընթիւս:
Չէր ինչ թէպէտ սեղան նորա մեծահայց՝
Ի հանդերձանս համադամից զարդարած:

«Այս օրինակ էր գրեթէ, Վաղարշ գրածին
նայելով, քաղաքական կողմութիւնը յիշեալ
երկրին երբոր Վաղարշի զօրաց բանակը ապրու-
տամբեցաւ: Այս ծանր դէպքը մեծապէս
գործուեց ընկերութեան կառավարութեան և
Հնդկաստանի անգղիացի ժողովրդեան իրարու
հակառակ հակամիտութիւնները: Ինկերութիւնը
կըցանկար անվնաս պահել իւր երկրացի զօրաց
բանակը, կուզէր որ այժմեան ապստամբութեան
ետեւ հաստատուն մնար այն, և այս պատճառաւ
ուրիշ քան չմտածեց բայց միայն պիտի բան-
տեղ զնեւ այս ապստամբութիւնը, անոր հետեւ
ուրեմեան առաջք առնուլ, ջանալով նման
յընկէլ զայն նախընթաց խառնութեանցը և նոյն
օրինակ գոհարութեանց, զորս շատ անգամ
հանդարտեցուցած էր: Եւ ցանկալով, ապրու-
տամբութեան զսպուելէ ետեւ, դարձեալ իւր
սովորական կառավարութեան գրութեանը հե-
տեւ, ընկերութիւնը ամեն բանէ աւելի հոգ-
տարաւ չորգուել և և չորացնել երկրացւոց
գոգնութիւնը և զգուշացաւ Վաղարշի
յոյսը կտրելու, թէ զընթաց ապստամբութեան
ջրաւ իրենց:

«Ինչ կողմէն անգղիացի բնակիչները, մանա-
ւանդ ի Վաղարշ, շատ տարբեր զգացմունք
ունէին. քանզի միշտ զգուշեց յուշեցած էին
ընկերութեան կարգադրութեանը վրայ, որուն
պտուղները կըցուցնէին Տէրի և Վաղարշու-
րի դիպումաց մէջ: Յօժարամիտ կընդունէին
այս ապստամբութիւնը իբրեւ զնշան մահուց
մահաւան մը ի մէջ երկուց ցեղից, որոցմէ
մէկը միւսոյն պէտք է որ կատարելապէս հպա-
տակի կընէին: Կերեւ էր անոնց թէ քաղաքական
յեղափոխութիւն մը ամենէն աղկ հետեւու-
թիւնն է որ կրնար ծագել այս զննուորական
ապստամբութեանէն: Ուստի կընդդրէին, կըն-
դրէին Վաղարշ, ազգու կառավարութիւն մը և հաս-
րակաց ապահովութեան վերաբերեալ կարգա-
դրութիւններ, տկարութիւն համարելով չա-
փաւորութեան գործ մը և մատնութեան տեղ
զնեւ զթութիւն ընելը:

«Այս երկու կերպ կառավարութեան գրու-
թիւնները, որոց վրայօք վիճարանութիւններ
պիտի ըլլան այժմ Վաղարշ մէջ, իրենց նպատա-
կաւոր շատ փառներ գտան ապստամբութեան
զանազան դէպքերէն: Վաղարշ ապացուցեալ է
ընդգէմ Հնդկաստանի ընկերութեան, թէ իւր
բոլոր զօրաց բանակը ապստամբեցաւ, թէ Վա-
ղարշիներուն անգղիականները իրենց ամենէն
կասկածոտ հակառակորդաց վախէն աւելի եղան:

Սակայն յըստակք որ ինչ վայել կամ պիտոյ,
խաչք անարուեստ, և պան գերմակ ի նաշոյ:
Եւ տնապակ քամէր բաժակ և անոյշ:
Եւ ի զմարմնոյն լի կողորոքել զոյն և զոյժ:
Հայցակից միշտ զորս իմաստունս ունէր իւր:
Յոյց հանձարեղ և ի զբոյցս ըզբոսնայր:
Շատ ինչ և ինձ հարց զաշխարհիս օրինաց,
Եւ ըզպատճառ զմիւր միւր մանր յուղեաց:
Օրհնող Նինոս, եհարց դարձեալ, յանգ եհան
Գործ հոյակապ ըզ՝ ինուէին շինութեան:
Կամ, ստոյգ արդեօք համբաւն իցէ՞ իբրու թէ
Յանձանթութեամբ շըրջի յերկրի, ի Վրետէն:
Ի՞նչ զի ինքնին բան աւարկեալ քողաղգեաց,
Օտուն առն ուշով ըզմէտ կընէր ըզկարծեսց:
Ի՞նչ զի կանխէր ըզվարկ մրտաց զիւր յոյսներ՝
Լըսել ինչ բան կամ համաձայն կամ տարբեր:
Բա՛յ միտ գընէր, ո՞նչ ճըճարտին հետախոյզ,
Կամ ո՞նչ այն ոք շինթող բարուք մարդեղայ:
Օր ուղղախոս ունեւ լի միտս առ ի բնէ,
Երես՝ ողորկ շըրթանց սունել չախորժէ:
Իւր թէ ոք յանցանիցէ կամովի:
Յարգարութեան կամ յիւրաւանց ի մասին,
Ի ստոտ ըզնա անդէն գանից կամ մահու:
Պատուհասէ, և սկն ումք ոչ առնու:
Ի ստի և որ շուրջ կան աղինք խուժողութ:
Կուլըց դաշանց չեղին երեւք ուխտադրութ:
Այլ ջանաւ միշտ մի քան ըզմի առաւել:
Ինչոք զօրէնս Վաղարութեան պահպանել:
Թէ հրոս ուստեք արշալիցէ թընձամուցն,
Նրա ի պահ փութեան երկրին նոյն ընդ նոյն:
Տեսի աչօք (պատմել սակայն ոչ է հեշտ)

